

Vladimir Dimitrijević

Aktuelnost knjige Dragiše Vasića „Karakter i mentalitet jednog pokolenja“

Lažne predstave o srpskom narodu

U Srbiji u kojoj svake godine umre trideset hiljada ljudi više nego što ih se rodi, u Srbiji kojoj se spremaju da oduzmu Kosovo, izazovu pometnju na njenim obodima i odvoje je od Crne Gore, Srbiji nemoćnoj da zaštiti slobodu Srba preko Drine, sa izvesnim gorkim zaprepašćenjem konstatujemo da je sve ovo već bilo. I da je o tome pisala ne samo naša povesnica, nego, pre svega i iznad svega, naša književnost. Zato su se, kad su nedavno hteli da nam reformišu školu, okomili upravo na nacionalnu istoriju i domaću književnost (setimo se samo povike na udžbenik istorije za četvrti razred naših gimnazija, koji je, 2002, u krugovima tzv. građanske opcije, bio nazvan „četničkom čitankom za maturante“, samo zato što je dao drugačiji, a ne partizanski, pogled na 1941–1945.

u Srbiji. Zato naši pisci, koji znaju da je jedina pobeda u ovom ratu koji „sećanje briše“ (Miodrag Pavlović, Naučite pjesan) upravo pamćenje, moguća jedino kao upućivanje savremenika na čitanje srpskih klasika (tako je, avgusta 2004, povodom dodeljivanja Žičke hrisovulje u zadužbini Stefana Prvovenčanog, Milovan Đanojlić izgovorio besedu u kojoj je, tačku po tačku, izneo sve sličnosti stvarnosti Srba opisane u Gorskom vijencu i onoga što nam se sada dešava).

A o Dragiši Vasiću da i ne govorimo: kad sam, u doba Miloševićeve navodne borbe za Kosovo, sreo Dva meseca u jugoslovenskom Sibiru, odakle vidimo da je vlast Kraljevine SHS tamo slala najgore činovnike koji su, modernim rečnikom rečeno, pravili „dilove“ s kačacima, znao sam da se Srbima ponavlja istorija, samo svaki put sve gore, i sa sve težim posledicama. I Devetsto treća je takva da bismo iz nje štošta mogli naučiti, pogotovo o neodgovornosti političkih lica onoga doba, za koje Vasić kaže da „sve što se radilo ostavlja utisak užasne igre sa životom i sudbinom naroda“.

Vasić će, u svojoj knjizi Karakter i mentalitet jednog pokolenja zapisati reči koje danas, kad srpska vojska nestaje pod vidom „evroatlantskih integracija“, kao što je nekad nestajala pod Titom i u aprilskom slomu 1941, zvuče kao bajka:

„Eto takav je heroizam Srba: sav mladički, sav bujan, sav naivan; on podseća na heroizam ljubavnički, onaj vatreni heroizam koji ne zna za granice. On predstavlja najvišu tačku do koje se nesebičnost ljudska mogla da uspe, najveću visinu do koje je ljudsko požrtvovanje

moglo da uzleti. Na toj visini nije se više mogao raspoznati čovek; na toj visini sa velike daljine, docnije, mnogo docnije, budućim naraštajima izgledaće sasvim neverovatan ovaj čovek od gvožđa. Tužan je heroizam Srba: pun bola, pun nevinosti. On, zaista, liči na heroizam mladosti, čija odanost ne zna za granice. On predstavlja najdublju reku krvi, koju je ljudski idealizam mogao da prolije i najduži put patnji, koji je ljudska istrajnost mogla da izdrži. U toj dubini i na tom putu nije se više mogao raspoznati čovek. Docnije, mnogo docnije, gledan iz daljine, taj čovek biće neshvatljiv budućim naraštajima. Sav je krvav heroizam Srba; njihov heroizam to je heroizam hrišćanski. Jedan narod postupio je tačno kao što je nešto pre dve hiljade godina postupio jedan čovek. Kao što je čovek jedno biće, narod je jedno biće. Oba su se bića plemenito žrtvovala, ali oba nisu razumeli u vremenu kada su se žrtvovala“.

Šta je istina ovih reči? Možemo li ih shvatiti danas i ovde?

Predstava o Srbima kao o najkrvoločnijim Balkancima krvoločnog Balkana bila je prisutna širom Evrope pre Balkanskih i Prvog svetskog rata. Istoričar dr Milan Ristović, u svojoj knjizi Crni Petar i balkanski razbojnici, analizirajući karikature u nemačkim satiričnim časopisima od početka 20. veka do kraja Prvog svetskog rata, pokazuje da su stereotipi o nama danas nastavak jučerašnjih stereotipa o nama. Na tim karikaturama Srbi su predstavljeni kao varvari, čijeg kralja poglavar Crkve „miropomazuje“ praškom protiv vašljivosti. Srbi su pijani gosti u balkanskoj krčmi kojima su neophodni evropski žandari da ih čuvaju. Na karikaturi na kojoj je predstavljen pravoslavni sveštenik, s krstom i kandilom u rukama, kako vodi bandu razbojnika u balkanskim nošnjama, piše: „Ulazak pobjedničkih slovenskih nosilaca kulture u Tursku“, čime se izvrgava ruglu pobjednička antiturska koalicija iz Prvog balkanskog rata. Karikaturista Brant je predstavio srpskog sveštenika kako mitraljezom „obraća Albance u pravoslavlje“, ubijajući ih stotinu za pola sata. U doba albanske Golgote kralj Petar i njegova vojska predstavljeni su kao pobeđeni odrpanci... Analizirajući takav pogled na nas i naše prilike, dr Milan Ristović kaže: „Čeo Balkan je - ako je suditi po austrougarsko-nemačkoj propagandi neposredno pred izbijanje rata i u ratnim godinama - naseljen narodima čije su glavne osobine: sklonost ka mučkim ubistvima, prevrtljivost, primitivizam. Oni su kradljivci stoke, siromašnih ili nikakvih sklonosti ka čistoći i urednosti. 'Anarhičan odnos' prema spoljašnjem izgledu odraz je njihovog shvatanja politike (terorizam, kraljeubistva, krivokletstvo, itd)./.../ Srbija je 'mala, beznačajna, nepripitomljena država, koja je „zapalila požar na celoj zemaljskoj kugli“, dok je njena prestonica „leglo ubica'." Istoričar Majneke je pisao: „Mi sa užasom okrećemo glavu od prizora strahota, koje su skrivili pripadnici srpskog naroda; nemački narod nije nikad uprljao svoju nacionalnu svest delima u kojima je toliko životinjskog nasilja i toliko besramne surovosti, kao što su učinili ovi Južni

Sloveni". I to je tvrdio 1915, kad su Germani u Srbiji činili neviđena zverstva...

Jasno je da su ovakvi stereotipi bili nešto prirodno za Nemce, jer se Srbija našla na drugoj strani u ratu... Ali, Gistav le Bon, Francuz, slavni „psiholog gomile“, na čije je tvrdnje odgovorio Dragiša Vasić svojim Karakterom i mentalitetom jednog pokolenja, mislio je isto kao i Majneke. Evo šta je, po Vasiću, Le Bon pisao o Balkancima:

„O narode ove civilizacija se samo očešala; ona ih nije izmenila. Njihovi su nasledni karakteri nepromenljivi, jer su stabilizirani i upravljani religijskim verovanjima i rasnim mržnjama. Ove rase razlikuju se religijom, jezikom, aspiracijama i mržnjama koje su naročito duboke. Žestoka mržnja koju su mali balkanski narodi ispoljili protivu Turaka, posledica je vekovnog ugnjetavanja i ona se manifestovala u besnoj i divljoj osveti ugnjetenih prema ugnjetaču. Ova nasledena strast prema Turcima bila je žestoka, ali je ona bila još silnija između njih samih. Jednom oslobođeni od Turaka, oni se masakriraju bez poštene, tražeći da se uvećaju pljačkajući i uništavajući svoje susede... Ropstvo tursko beše, možda, politički režim najbolje prilagođen njihovom mentalitetu“.

Takođe, Le Bon je govorio da su Balkanci spremni na stalne uzajamne obračune ako nisu „zadržavani gvozdеноm rukom trećega“. Čitava prošlost Balkana je takva, a njihova civilizacija je daleko ispod kineske, jer „sve njihove civilizacije poslužiše samo da im olakšaju sredstva radi uzajamnog ubijanja“. Le Bon je svoj utisak o nama učvrstio prolazeći kroz Mostar, gde je čuo kako tamošnji hrišćani i muslimani jedni drugima deru kožu i pune je slamom. Le Bon je smatrao da su i Srbi i Bugari nepopravljivi zločinci, i da se moraju držati u svojevrsnoj izolaciji da ne bi „zarazili Evropu“.

Vasić se, kao učesnik velikih ratova, potrudio da ove teze opovrgne, i to upravo iz perspektive očevica, ali čoveka koji želi da napiše ne toliko historiografsko, koliko istoriosofsko delo. Šta je smisao srpske borbe i stradanja, i da li ga uopšte ima? Zašto su ljudi ginuli i zašto su ubijali? Kuda nas vodi naša istorijska sudbina? Ima li nade da ćemo biti shvaćeni od strane drugih?

Vasić počinje od Prvog balkanskog rata, i pokazuje da Srbi koji su u taj rat polazili nisu mrzeli Turke, nego su želeli da oslobode svoju potlačenu braću i svetu kosovsku zemlju. Suština svega, po Vasiću, bila je u želji da se bude dostojan svojih predaka, div-junaka koji su se borili u ustancima s početka 19. veka. Srpski seljak je „išao jer je verovao, ali nije išao što je mrzeo“. Kada se sreo s Turcima u

krajevima koji su oslobođeni, Srbin je bio velikodušan, ali ne i ohol. On pokušava da sedi s Turčinom u njegovom dućanu i da „razgovara“ s njim, iako Turčin ništa ne razume. Karađorđev potomak mu prstima pokazuje koliko ima dece i kolika su ona. On Turčinu nudi da zapali cigaretu. Poraženi naslednici Osmanovi nisu izgledali ni surovi, ni rđavi, ni ugnjetači, ni osvetoljubivi, ni podmukli“. Mirili su se, istočnjački trpeljivo, sa „kismetom“ (sudbinom), i čestitali onima koji su na sablji dobili ono što su im Turci nekad na sablji uzeli. Kada su se Srbi povlačili, 1915, preko tih teritorija, turske žene su im krišom davale hleb.

Iako su Bugari počinili mnogo zverstva nad Srbima i njihovom nejači, Srbi ni njih nisu mrzeli. Vasić svedoči:

„Mrzeti, to je: imati urođenu, neobuzdanu, nepomirljivu i smrtnu odvratnost prema nekome; a u jesen 1916, prilikom srpske ofanzive, zemljaci g. Le Bona zgranjivahu se gledajući: kako njihovi saveznici zarobljenim bugarskim vojnicima dele svoj hleb, često nedovoljan i za same njih, i kako ove blago i drugarski raspituju o mestima kroz koja prolažahu i o tamošnjim prilikama; mrzeti, to je: sa izrazom divljačkog besa gledati omrznutog, a istom prilikom, zemljaci g. Le Bona behu očevici, kako se bugarski ranjenici nose na mazgama, pažljivo vođeni od bolničara, dok pored njih malaksalo koračahu srpski ranjenici, nimalo lakše ranjeni od neprijateljskih; mrzeti, to znači: imati odvratan užas od nekoga, a na Božić 1916, i docnije, o velikim praznicima, srpski vojnici primahu, u svojim rovovima, posete svojih neprijatelja, koje gostiše po srpskom običaju.

Srbi nikad nisu bili imperijalisti. Žozef Rajnah, koga Vasić citira, kaže da je čitava srpska istorija u stvari borba za nezavisnost. Rat kralja Milana 1885. nije bio rat srpskog naroda, nego njihovog vladaoca. Bugarima je priznavano i junaštvo u borbi, i 1915. se često čuo uzdah: „Ah, da su Bugari sad sa nama!“. Iako su, po Vasiću, Bugari bili ljudi komitskog duha, spremni na zločin iz zasede i uživanje u mučenju (recimo, da vešaju oca u prisustvu žene i deteta, ili, po svedočenju međusavezničke komisije za ratne zločine, nabijaju ljude na kolac i peku ih na vatri), on tvrdi da im se Srbi nisu svetili. Na osnovu ideologije Bugara u svetskom ratu i na osnovu njihovog ponašanja, Vasić ističe da su baš oni ratnički narod, dok Srbi to nisu: rat je za Srbe nužno zlo, i njihov ideal je samo sloboda i želja da se sloboda očuva. Srbi su želeli da se rat završi i da se što pre vrata kućama da rade (setimo se da je Karađorđe, kad su mu nudili novac, titule i ordenje, govorio da to njemu ništa ne znači, i da jedva čeka da Turci budu pobeđeni, pa da se vrati kući, jer ima i on svog posla; a Vuk Karadžić je svedočio da je orden koji mu je ruski car Aleksandar Prvi dodelio, iskrivio savijajući jednu dugu na buretu).

Srbi nikog od stranaca nisu mrzeli. Njih je obuzimala samo uzajamna, međupartijska mržnja, veštački izazvana. Njihovo religiozno osećanje bilo je jednostavno i lišeno licemerja, a spremnost na žrtvu zasnivala se, između ostalog, na jednom pubertetskom optimizmu, koji se nije plašio smrti ukoliko nije mnogo ni mislio o njoj. Srbin, kaže Vasić, „smrtno pogođen, ima izgled deteta koje se iščuđava“. Iako su mnogo stradali od zaseda, Srbi se zasedama nisu mogli koristiti...

Naravno, i Vasićev narod je umeo da prestupi granicu čovečnosti, i pisac to ne krije. On govori o krvavom gušenju arbanaške pobune 1913, koje je bilo posledica arbanaških zločina tek pošto se završio Drugi balkanski rat, i tek pošto su se ljudi vratili svojim srušenim kućama i zapuštenim imanjima. Vasić kaže:

„A taj bes pojačalo je sve što je video na novom, neočekivanom razbojištu. Paučinaste naše posade, iznenađene, behu mnogo nastradale. Masakrirani, onakaženi drugovi tražili su osvetu. I pod onim utiscima, što ih je poneo sa ognjišta i pod ovim što mu se ukazivahu pred očima na novom razbojištu, on se ustremio. Nikad, zaista, ovaj narod nije strašnije izgledao nego tada. Mi ga nismo mogli poznati. Njegovi udarci, prvi i poslednji put tada, nisu štedeli ni slabe, a bedna sela plamtela su u ognju. Srećom, plima je brzo ustuknula. Samo nekoliko dana posle moglo se videti: kako on, sa očinskom nežnošću, sa onom njegovom urođenom bolećivošću, 'po starinski', miluje, hrani, teši nevinu decu svoga kažnjenog neprijatelja; samo posle nekoliko časova, on se beše trgao, on se beše gorko pokajao za ovo što je bio uradio i što njemu nije bilo svojstveno da čini“.

Najveće iskušenje po Srbe predstavljalo je povlačenje preko Albanije. Užasi su bili toliki da Vasić kaže da je „Arbanija sebičnost, najgrublja, najbrutalnija, bez maske, bez vela, gola golcata“. U užasima gladi i očaja svest ljudi bila je sasvim pomračena, i, osim animalne potrebe da se opstane, nije bilo ničega. Ali, već dolazak na Krf značio je promenu: tu se umiralo na tihi, plemeniti način. Tamo je bilo bola „velikog i hrišćanskog“. I tu su Srbi tugovali za domovima, gledajući u daljinu i brinući se ne toliko da li su im ukućani živi, nego da li je neprijatelj udario na obraz njihovih majki, žena i sestara. Ljubav prema otadžbini činila je Srbe spremnima da izginu do poslednjeg.

Vasić je svoju studiju završio tvrdnjom da su Srbi oduvek bili za demokratiju, jer su želeli i sebi i drugima slobodu. Le Bonova analiza je bila površna, obremenjena predrasudama, i kao takva, ona je promašila cilj. I srpski pisac je to želeo da pokaže celom svetu, podsećajući ga da mi nikad nismo imali ni Napoleona, ni Viljema Drugog, sa njihovim snovima o osvajanju sveta... Naravno, to svetu nije trebalo.

Delo Karakter i mentalitet jednog pokolenja objavljeno je 1919, kada je srpski narod živeo u oduševljenju slobodom i ujedinjenjem, ni ne sluteći da će mu Kraljevina koju je stvorio sa Hrvatima i Slovencima postati grobnica. Dragiša Vasić, koji je te godine mogao da se oduševljava rečima američkog predsednika Vilsona da se SAD bore za „princip Pravde za sve narode i za sve narodnosti i princip njihovog prava da žive naporedo i pod istim uslovima slobode i bezbednosti, pa ma oni bili moćni i veliki ili slabi i mali“, 1944. godine naći će se, skupa sa đeneralom Mihailovićem, izdan od saveznika iz Prvog svetskog rata. On, koji je tvrdio da je vernost saveznicima jedna od osnovnih srpskih osobina, osetio je šta znači cinizam tzv. „međunarodne zajednice“ već onda...

Šta li bi tek rekao da je video medijsku demonizaciju Srba na kraju dvadesetog i početku dvadeset prvog veka?

Dok polako nestajemo iz istorije, koja se pretvara u krvavo klupko sebičnosti i zla, svetli lik Srbina, seljaka vojnika, prikazanog u Karakteru i mentalitetu, ostaje da bdi nad nama... Za kraj, lamentiraću reči jedne pesme, koju je Dragiša Vasić naveo kao primer čemu su Srbi stremili dok su verovali i ratovali. Reč je o stihovima pesme „Radimir Aranđelović“ Milosava Jelića:

Doć' će opet dani nasmejani,
Biće kraja i jadu i tuzi,
Po polju će klasat' kukuruzi
I žita se nihati u strani,
Kruniće se cveće sa šljivika
U cik jutra, kad zora zaplavi:
Propojaće zvona sa zvonika,
A u školi deca Svetom Savi,
Zatreptaće ushit iz nedara,
Igraće se sunce kroz branike...
Pravoslavlje